

Каверіна Тетяна Петрівна,

старший викладач кафедри
криміналістики навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДБРАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ МОЛЕКУЛЯРНО- ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Зі збільшенням кількості репатріаційних заходів та переданих тіл загиблих (померлих) військових та цивільних на підконтрольну уряду України територію, актуальним, серед інших, постало питання отримання органами досудового розслідування зразків для проведення порівняльної молекулярно-генетичної експертизи. Проведення порівняльної молекулярно-генетичної експертизи є одним з основних аспектів ідентифікації невідомого трупа.

Відповідно до тактики проведення ідентифікації репатрійованої особи, після транспортування тіла загиблого (померлого) до закладу судово-медичної експертизи, під час проведення експертного дослідження, від трупу відбирається зразок біологічного походження для виділення геномної інформації і поміщення її до Електронного реєстру геномної інформації (далі – ЕРГЛІ)[1]. Така процедура відбувається не у всіх випадках, а, переважно тоді, коли немає можливості ідентифікувати людину за ознаками зовнішності через морфологічні зміни стану її тіла та внутрішніх органів або через скелетування. Виключенням може бути проведення молекулярно-генетичної експертизи у випадку, коли всі інші методи дослідження не задовольнили потреб рідних загиблої (померлої) особи щодо ідентифікації, за умови можливості візуального впізнання, та не призвели до надання згоди на її поховання. Такі випадки мають скоріше аспект психологічного несприйняття дійсності рідними загиблої (померлої) особи, однак не виключають можливості проведення порівняльного молекулярно-генетичного дослідження.

Тож, по-перше, отримавши зразок біологічного походження від тіла, слідчий зобов'язаний призначити молекулярно-генетичну експертизу, під час якої буде встановлено генетичні ознаки цього зразка, а отриману геномну інформацію поміщено

до ЕРГЛ для подальшої перевірки щодо наявності/відсутності збігу з іншими зразками біологічно споріднених родичів та ініціювання проведення вже порівняльної молекулярно-генетичної експертизи.

По-друге, після перевірки та встановлення збігу зі зразками певної особи, які наявні в ЕРГЛ, необхідно провести порівняльну молекулярно-генетичну експертизу з метою підтвердження чи спростування такого збігу, а фактично – з метою ідентифікації особи.

Відшукування біологічних зразків для порівняльного дослідження не буде складним, якщо геномна інформація від біологічно спорідненого родича вже наявна в матеріалах досудового розслідування та, відповідно, у ЕРГЛ.

Одним з джерел отримання зразка для встановлення геномної інформації є прижиттєвий зразок букального епітелію військовослужбовця чи поліцейського, отримані у законний спосіб внаслідок виконання вимог відомчих наказів Міністерства внутрішніх справ та Міністерства оборони України про здійснення такої процедури [2,3]. Як правило, такий зразок після відбору зберігається або в особовій справі військового (поліцейського) або в медичній частині підрозділу. Проте до виникнення необхідності він не досліджується та геномна інформація від особи не отримується і, відповідно, до ЕРГЛ не потрапляє. У разі ж виникнення необхідності, зразок букального епітелію, завчасно законно відібраний від особи, вилучається у порядку тимчасового доступу, досліджується, геномна інформація поміщається до ЕРГЛ. Головне у цій процедурі правильно відібрати та зберігати такий зразок, аби унеможливити його гниття чи втрату геномної інформації в інший спосіб.

Таким чином зразки від однієї і тієї ж особи загиблої (постмортальний) і від живої (антемортальний) фактично порівнюються між собою. Результат такого порівняльного дослідження є високо ймовірнісний.

Однак, є випадки, коли біологічно споріднених родичів у загиблої (померлої) особи немає. Повідомляючи правоохоронні органи про зникнення особи, їх рідні чи знайомі надають у вигляді носія зразка для порівняльного дослідження ті речі, якими користувалась зникла особа у побуті за час спільного проживання чи перебування, а також під час проходження служби (в останньому випадку речі особи, яка вважається зниклою безвісти, військовим підрозділом, де вона проходила службу, надсилаються

його сім'ї). Такі речі можуть містити клітини з ядрами, що є носіями геномної інформації. Однак у цьому випадку існують серйозні ризики, пов'язані з ідентифікацією особи.

Однією з вимог до отримання будь-яких зразків для порівняльного дослідження є забезпечення безсумнівності та достовірності походження їх від конкретного об'єкту. Таким чином, надаючи речі-носії ймовірного зразка ДНК, зацікавлена особа має бути абсолютно переконана щодо достовірності походження їх саме від зниклої особи, простіше кажучи, що зазначені речі ніхто, крім зниклої особи не носив та не використовував. Однак, за умови надсилання речей з місця тимчасової дислокації військовослужбовця чи іншого місця мешкання, така впевненість завідомо ставиться під сумнів.

Законодавчо укладено, що відібрання зразків біологічного походження відбувається відповідно до частин 2, 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК, на підставі постанови прокурора, а у разі відмови особи добровільно надати зразки – відібрання проводиться примусово за ухвалою слідчого судді або суду за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК. Отже, хоча в ч. 3 ст. 245 КПК і зазначено про те, що відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК, проте ця норма закону не містить обмежень щодо кола учасників кримінального провадження, а тому отримання біологічних зразків можливе від будь-якої особи, навіть такої, що не має жодного процесуального статусу. Отже, Верховний Суд, систематизуючи положення 245 КПК [4], наголошує на тому, що зразки для експертизи у кримінальному провадженні можуть бути відібрані у тієї особи, яка фактично володіє ними, незалежно від того, чи є ця особа стороною кримінального провадження. На підставі наведеного слід зазначити, що судом наголошено саме на необхідності відібрання біологічних зразків для експертизи з дотриманням вимог КПК, бо інакше може наразити на підстави для визнання недопустимими похідних доказів.

Таким чином, досить проблемним є питання отримання зразків для проведення порівняльного молекулярно-генетичного дослідження від третьої особи, яка достовірно не володіє відомостями про належність певних предметів - носіїв зразків у окремий період особі, яка ідентифікується. Порушення вимоги щодо безсумнівності та достовірності походження зразка від конкретного об'єкта може потягти за собою не лише

помилковість у процесі встановлення особи, а й, у разі проведення повторного порівняння, сумнів у рідних загиблій (померлій) особи щодо достовірності її ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації. Закон України від 09.07.2022 № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення 10.11.2025)

2. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та його зберігання. Наказ МВС України від 19.04.2023 № 323. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0799-23#Text> (дата звернення 10.11.2025)

3. Про затвердження Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців та його зберігання. Наказ Міністерства оборони України від 28.07.2023 № 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-23#Text> (дата звернення 10.11.2025)

4. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо проведення освідчування особи та відібрання зразків для експертизи. Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2018 року по липень 2024 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_upload/s/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_osvid_zrazki_eksp_2018_07_2024.pdf (дата звернення 11.11.2025)

Калінін Максим Віталійович,

заступник начальника Полтавської обласної військової адміністрації, доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Поняття криміналістичної характеристики, як однієї зі складових методики розслідування кримінальних правопорушень окремого виду, вперше запропонували О. Н. Колесниченко та